

Семегин Т. С.,

Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут, м. Кременець

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕРМІНА “КОНЦЕПТ” У НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Стаття присвячена дослідженню концепту як терміна нової наукової парадигми.

Ключові слова: *концепт, концептологія, внутрішня форма, еволюція.*

The article is devoted to the investigation of the concept as a term of new scientific paradigm.

Key words: *concept, conceptology, inner form, evolution.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Сучасне мовознавство характеризується поліпарадигмальною спрямованістю [15, с. 18], що детермінує новий підхід до трактування мовних явищ, зокрема концептів. Концепт став ключовим терміном не тільки лінгвістики, а й філософії, лінгвокультурології, психології, літературознавства. Таке активне запозичення у різні сфери наукового знання сприяло переосмисленню первісних уявлень про концепт, його структуру та основні характеристики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концептологія і на сучасному етапі свого розвитку продовжує привертати увагу лінгвокогнітологів (А. П. Бабушкін, В. З. Дем'янков, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова) [3; 7; 14; 19], лінгвоконцептологів (Н. Д. Артюнова, С. Г. Воркачев, В. І. Карасик, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов) [1; 5; 10; 15; 20], лінгвокультурологів (А. О. Філатова) [21], психолінгвістів (О. О. Залевська) [8], лінгвофілософів (В. В. Колесов) [12].

Мета даної статті полягає у тому щоб простежити еволюцію лінгвістичних поглядів щодо терміна “концепт” на основі тієї традиції, що склалася у мовознавчій науці.

Завдання статті: проаналізувати розвиток терміна “концепт” із позицій:

1) внутрішньої форми власне терміна; 2) етапів в еволюції цієї ментальної одиниці.

Наукові результати. Внутрішня форма терміна “концепт” довгий час була предметом суперечок серед науковців. Спершу концепт трактувався лінгвістами [11] як калька з латинського слова *conceptus* “поняття”, але згодом вчені [12, с. 19-23] уточнюють його походження з латинського *conceptum* “зародок”, “зернятко”.

За спостереженнями В. З. Дем'янкова, час вкорінення терміна “концепт” у гуманітарних науках, художній літературі та повсякденному

мовленні значно варіюється. Суттєві відмінності спостерігаються навіть у рамках романомовного ареалу, що є джерелом даного терміна. Так, у науковій латині *conceptus* використовується зрідка, переважно в значенні “зачатий”, а не як “поняття”. В італійській та іспанській мовах слово “концепт” здавна функціонує у текстах художньої літератури, а у французькій мові – ні. В англійській мові *concept* як філософський термін має значення “поняття а ргіогі” з другої половини ХІХ ст. Його широке використання у російській мові розпочинається з 1920-х років, причому аж до 1970-х років переважно як повний синонім терміна “поняття”. Але вже з середини 1980-х років “концепт” і “поняття” частіше за все диференціюються [7, с. 44-45].

В українській художній літературі “лексема концепт у її наївно-побутовому осмисленні вживається надзвичайно рідко, в основному в творах І. Франка, Л. Мартиновича, Г. Хоткевича, Б. Лепкого, де набуває найрізноманітніших смислових відтінків і значень, інколи запозичених із сусідніх мовних ареалів: 1) ‘думка’ / ‘спосіб мислення’; 2) ‘задум’ / ‘намір’ / ‘вигадка’; 3) ‘начерк’ / ‘чернетка’ / ‘конспект’ / ‘рукопис’ / ‘перший примірник’” [9, с. 185-186].

У процесі становлення концепту як терміна нової наукової парадигми можна простежити два основні етапи: філософський і міждисциплінарний. По-перше, відомо, що термін “концепт” прийшов із філософії, де, власне, і відбулося його становлення, формування і запозичення в інші галузі гуманітарного знання. Прообразом концепту у філософії можна вважати “ідеї” Платона та “категорії” Аристотеля. На думку А. О. Філатової, перша в історії європейської філософії спроба дати повноцінний опис концепту і визначити його місце в системі ключових філософських категорій була здійснена в епоху Середньовіччя П. Абеляром, який виділив такі основні ознаки концепту, як процесуальність, суб’єктивність, конкретність, вираження у мовленні та діалогічність [21, с. 14]. Вагомий внесок у розкриття суті концепту був здійснений французькими філософами Ф. Гваттарі та Ж. Дельоза, які трактували концепт як дуже специфічний вид поняття, що властивий винятково філософії, а саму філософію – як дисципліну, функція якої полягає у творчості концептів. Її предметом є творення нових концептів, оскільки концепти не виникають готовими [6, с. 13-14]. Концепт визначався як неподільність кінцевого числа різноманітних складових, що перебувають у русі з безкінечною швидкістю [там само, с. 32]. У доробку згаданих філософів суттєвими характеристиками концепту виступають множинність, фрагментарна цілісність та історія. Не існує простих концептів, як і не існує концептів, у яких були б всі складники, бо це призвело б до хаосу. У кожного концепту неправильний контур, що детермінується шифром і складовими. Будь-який концепт як мінімум подвійний чи потрійний. У концепті, як

правило, наявні складові, які походять від інших концептів, адже кожний концепт, здійснюючи членування, набуває нових образів [там само, с. 25-28]. Отже, концепт – це центр збігу, згущення і накопичення його складових. Нарешті, концепт – це мисленнєвий акт, де думка діє із безкінечною швидкістю [там само, с. 31-33].

Р. Барт розумів під концептом щось конкретне, одночасно історичне та інтенціональне, інтерпретуючи його як спонукальну причину, яка закликає міф до життя. Концепт, на думку філософа, допомагає відновити ланцюжок причин і наслідків, рушійних сил та інтенцій, оскільки це не є щось абстрактне. Це – конденсат несформованих, нестійких, туманних асоціацій, пов’язаний із тією чи іншою ситуацією, що має відкритий характер. Концепт виступає як певна цілісність, розпливчастий згусток уявлень [4, с. 72-130].

Філософський етап став засадничим для формування концепту в лінгвістиці. Такі ознаки концепту, як фрагментарна цілісність, історія, наявність складових, нечітко визначена структура, здатність до взаємодії з іншими концептами та “згусток” уяви були запозичені лінгвістами саме від філософів.

Другий етап, як видається, доцільно назвати міждисциплінарним через його синтезуючий, неоднорідний характер, що зумовлено активним входженням терміна “концепт” у різні наукові сфери: психологію, літературу, лінгвістику, культурологію та ін.

Вивчення концепту власне мовознавцями пов’язане передусім з ім’ям С. А. Аскольдова, який розумів під ним “мисленнєве утворення, яке заміщає в процесі думки невизначену множинність предметів одного й того ж роду” [1, с. 29]. Спочатку термін “концепт” використовувався у тих дослідженнях, які перебували на перетині лінгвістики й філософії та згодом він став наповнюватися власне лінгвістичним змістом [3, с. 25]. Таким чином, можна стверджувати, що вчення про концепт еволюціонувало від “ідей” Платона та “категорій” Аристотеля через середньовічні універсалії І. Солсберійського та П. Абеляра до квантів структурованого знання та згустку культури в свідомості людини.

Напочатку виникнення лінгвоконцептології існувало два підходи (лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний) до розгляду концепту, але сьогодні, за спостереженнями дослідників, їх є значно більше: культурологічний, лінгвокультурологічний, логіко-єйдичний, семантико-когнітивний, когнітивно-поетичний, когнітивно-дискурсивний, філософсько-семіологічний [22, с. 192-195]; культурологічний, лінгвокультурологічний, логічний, семантико-когнітивний та філософсько-семіотичний [17, с. 16]; антропологічний, філософський, культурологічний, логічний, лінгвістичний [21, с. 6]; когнітивно-психологічний, культурологічний, структурно-системний, епістемологічно-інформаційний [13, с. 235-237].

Концептологічні дослідження і надалі користуються популярністю серед науковців. Це все свідчить про те, що уявлення про концепт, його складові, способи вербалізації будуть продовжувати розвиватися.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, процес еволюції концепту як терміна наукової парадигми був довгим, складним і неоднозначним. Семантична привабливість даного терміна вплинула на його активне запозичення багатьма галузями гуманітарного знання. Це, у свою чергу, зумовило формування численних підходів до витлумачення цієї ментальної одиниці навіть серед мовознавців.

Література:

1. Артюнова Н. Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия / Н. Д. Артюнова. – М.: Наука, 1993. – С. 3–6.
2. Аскольдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология / Под ред. В. Н. Нерознака / С. А. Аскольдов. – М.: Academia, 1997. – С. 267–279.
3. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика: дис... . доктора филол. наук: 10. 02. 19 / Бабушкин Анатолий Павлович. – Воронеж, 1997. – 330 с.
4. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Ролан Барт. – М., 1994. – С. 72–130.
5. Воркачев С. Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы / С. Г. Воркачев / Изв. РАН. Сер. Л-ры языка. – 2007. – Т. 66. – № 2. – С. 13–22.
6. Делез Ж. Что такое философия? / Делез Ж., Гваттари Ф.; [пер. с франц. С. Н. Зенкина]. – М.: И-гут экспериментальной соц.: АЛТЕИЯ, СПб, 1998. – 146 с.
7. Демьянков В. З. Понятие и концепт в художественной литературе и в научном языке / В. З. Демьянков // Авторская модификация статьи, опубликована в журнале “Вопросы филологии”. – М., 2001. – №1. – С. 35 – 47. Режим доступа: <http://www.infolex.ru>.
8. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – 2001. – № 32. – С. 36–44.
9. Иващенко В. Л. Термін концепт у контексті лінгвістичних методів дослідження / В. Л. Иващенко // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2004. – Вип. 10. – С. 182–191.
10. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как элемент языкового сознания / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методология современной психолингвистики. – М.; Барнаул: Изд-во Алт. Ун-та, 2003. – С. 50–58.
11. Коваль О. А. Понятие и культурный концепт в лингвистике / О. А. Коваль // Серия “Лингвистика”. – № 1. – 2007. – М.: Изд-во МГОУ. – С. 39–44.
12. Колесов В. В. Язык и ментальность / В. В. Колесов. – СПб: “Петербургское Востоковедение”, 2004. – 240 с.

13. Косенко А. В. До проблеми дефініції концепту як стрижневого об’єкту мовознавчих розвідок / А. В. Косенко // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острого: “Острозька академія”. – Вип. 11. – 2009. – С. 234–239.
14. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С, Демьянков В. З, Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.]. – М., 1997. – 244 с.
15. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учеб. пособ. / В. А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
16. Новокрещенова И. Л. Понятие “концепт” и его востребованность в современном литературоведении / И. Л. Новокрещенова // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. – 2007. – № 1. – С. 77–82.
17. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток–Запад, 2007. – 314, [6] с. (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
18. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332 с.
19. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О. О Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2008. – 712 с.
20. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
21. Филатова А. А. Концепт как конституирующий элемент культуры (когнитивный поход): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филос. наук: спец. 24. 00. 01 “Теория и история культуры”, 09. 00. 01 “Онтология и теория познания” / А. А. Филатова. – Ростов-на-Дону, – 2007. – 27 с.
22. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія”. – 2006. – № 725. – С. 192–195.